

KATARZYNA HALKOWICZ

Pontifical Faculty of Theology in Wrocław, Poland

e-mail: k_halkowicz.op.pl

ORCID: 0000-0002-9355-1332

DOI: 10.48224/COM-206-2019-153

Communio 39(2019)2, s. 153-167

WĄTKI EKOLOGICZNE W SAKRAMENTOLOGII ORTODOKSYJNEGO KOŚCIOŁA KOPTYJSKIEGO

ECOLOGICAL THEMES IN THE SACRAMENTOLOGY OF THE COPTIC ORTHODOX CHURCH

Abstract

There are seven sacraments in the Orthodox Coptic Church and they are mentioned in a slightly different order than in the Catholic Church. They are baptism, at which also Confirmation takes place, penance, Eucharist, anointing of the sick, marriage and priesthood. During their administering, nature-inspired signs are used which are water, oil, incense, bread and wine. They have become tools for praising God. Their use during the liturgy makes the People of God exercise their priestly function in relation to creation. Through the liturgy, creation is introduced into its space in a concrete way. The whole creation participates in the liturgy. Not only what is spiritual, but also what is material. A human learns the mystery of God not only through the soul, but also through the senses. There is this visible sign in every sacrament. It is the material thing: water used during baptism, oil used during Confirmation, anointing of the sick or newly ordained priests, bread, wine. But there is also a form that is words spoken during the administered sacrament. We need this, because a human is a sensual being. We need to feel, to touch to understand the mystery revealed to us by God to a higher extent.

Keywords: sacraments, ecology, Coptic Orthodox Church, water, oil, bread, wine, incense

Streszczenie

Ortodoksyjny Kościół Koptyjski zna siedem sakramentów i wymienia je w nieco innej kolejności niż Kościół katolicki. Są nimi: chrzest, przy którym następuje również bierzmowanie, pokuta, Eucharystia, namaszczenie chorych, małżeństwo i kapłaństwo. Podczas ich udzielania wykorzystuje się zaczerpniętych z natury znaków jakimi są: woda, olej, kadzidło, chleb, wino. Stały się one narzędziami chwaleń Boga. Ich obecność podczas liturgii sprawia, że zgromadzony na liturgii lud sprawuje swoją kapłańską funkcję w stosunku do stworzenia. Całe stworzenie uczestniczy w liturgii. Nie tylko to co duchowe, ale także to co materialne. Człowiek poznaje tajemnice Boga nie tylko duchowo ale również przez zmysły. W każdym sakramencie jest ten widzialny znak. Jest nim materia: woda podczas udzielanego chrztu, olej używany w czasie bierzmowania, namaszczenia chorych czy nowo wyświęconych księży, chleb, wino, ale jest również forma czyli słowa wypowiedane podczas udzielanego sakramentu. Potrzebujemy tego, bo człowiek jest istotą zmysłową, potrzebuje poczuć, dotknąć by bardziej zrozumieć tajemnicę objawianą nam przez Boga.

Słowa kluczowe: sakramenty, ekologia, Ortodoksyjny Kościół Koptyjski, woda, olej, chleb, wino, kadzidło

Jezus dał ludziom sakramenty, czyli widzialne znaki niewidzialnej łaski, aby mogli być blisko Niego, wracać, jeśli zdarzy im się pogubić, karmić Jego Ciałem i pić Jego Krew, aż wreszcie osiągnąć życie wieczne. Widzialne znaki niewidzialnej łaski... Nie widzimy, że dziecko, które rodzice przynieśli do kościoła z chwilą chrztu staje się dzieckiem Bożym, zatapia się w śmierci Jezusa, by móc z Nim zmartwychwstać. Nie możemy poznać zmysłami, że penitent ma wybaczone grzechy, nie widzimy Chrystusa w Eucharystii tylko zwykły kawałek chleba. Nie różni się wyglądem młody człowiek po przyjęciu sakramentu bierzmowania od innych ludzi świeckich, czy też mężczyzna, który przyjął sakrament święceń i sam może już udzielać sakramentów. Nie możemy w grupie nieznanym nam osób wskazać tych, które przyjęły sakrament małżeństwa. Nie widzimy łaski, którą obdarza nas Chrystus, zmian w naszym wyglądzie po przyjęciu sakramentów. My wiemy, że sakramenty zmieniają nasze życie, ale widzimy tylko znaki. Potrzebujemy ich by zauważyć ten moment „zadziałania sakramentu”

Celem sakramentów w Ortodoksyjnym Kościele Koptyjskim jest uświęcenie człowieka, budowanie Mistycznego Ciała Chrystusa oraz oddawanie kultu Bogu. Jako znaki mają one również pouczać. Sakramenty nie tylko zakładają wiarę u przyjmujących, lecz za pomocą słów i rzeczy ją podtrzymują, umacniają i wyrażają. Dlatego nazywają się sakramentami wiary.

W każdym sakramencie jest ten widzialny znak. Jest nim materia: woda podczas udzielanego chrztu, olej używany w czasie bierzmowania, namaszczenia chorych czy nowo wyświęconych księży, chleb, wino, ale jest również forma czyli słowa wypowiedane podczas udzielanego sakramentu. Potrzebujemy tego, bo człowiek jest istotą zmysłową, potrzebuje poczuć, dotknąć by bardziej zrozumieć tajemnicę objawianą nam przez Boga.

Ortodoksyjny Kościół Koptyjski zna siedem sakramentów i wymienia je w nieco innej kolejności niż Kościół katolicki. Są nimi: chrzest, przy którym następuje również bierzmowanie, pokuta, Eucharystia, namaszczenie chorych, małżeństwo i kapłaństwo. Podczas ich udzielania wykorzystuje się zaczerpniętych z natury znaków jakimi są: woda, olej, kadzidło, chleb, wino.

Woda

Bóg stworzył wodę jako coś dobrego. Ona użyźnia ogród Eden, jest źródłem życia. Woda służy do gaszenia pragnienia, ale też do obmycia z brudu. Woda Biblii jest symbolem Ducha Świętego i Jego mocy stwórczej (Rdz 1, 2), znakiem ożywienia (Ez 37, 1-10), gasi pragnienie (Iz 55, 1; J 7, 39; Ap 21, 6). Potop i zatopienie wojsk egipskich ukazują jej niszczyielską moc¹. Woda to źródło ożywiający, ale może niszczyć. Bóg zesłał potop na ziemię i uratował się tylko Noe z rodziną. Woda ratuje Izraelitów uciekających z niewoli egipskiej, ale unicestwia wojska faraona. W Psalmach woda jawi się jako element świata stworzonego przez Boga. Jest symbolem niebezpieczeństwa i budzi lęk człowieka: „Wybaw mnie, Boże, bo woda mi sięga po szyję (...) nurt wody mnie porywa” (Ps 69, 2-3), bo tylko Bóg może obronić

¹ B. Nadolski, *Liturgika. Liturgika sakramentalna*, t. I, Poznań 2014, s. 249-250.

człowieka przed tym żywiołem: „Toteż każdy wierny będzie się modlił do Ciebie w czasie ucisku. Choćby nawet fale wód uderzyły, jego nie dosięgną” (Ps 32, 6). Ale woda to też dobro, Boży dar dający życie: „Pan jest moim Pasterzem, niczego mi nie braknie. Prowadzi mnie nad wody, gdzie mogę odpocząć, przywraca mi życie” (Ps 23, 1).

I właśnie woda otrzymała w obrzędach liturgicznych szczególne zadanie. Wybrana przez Boga jako znak i narzędzie Jego łaski danej człowiekowi, w sakramencie chrztu świętego ukazuje wciąż dobro Boga. Jan kazał wchodzić do Jordanu grzesznikom, którzy w ten sposób okazywali skruchę. Woda ze swoim dwojakim znaczeniem niszczy i odradza, niesie zagładę i ratuje, zatapia i odnawia².

Człowiek, zbrukany przez grzech, otrzymuje wodę jako zbawczy Boży dar obmycia i odkupienia. Woda oczyszcza z brudu fizycznego, a dzięki zanurzeniu w wodzie chrzcielnej człowiek zostaje zanurzony w Paschę Chrystusa, w Jego mękę, śmierć i zmartwychwstanie, oraz obmyty z brudu grzechu i staje się nowym człowiekiem. Dzięki temu człowiek doświadcza nowej łaski. Łaska zanurzenia w wodzie chrzcielnej odradza człowieka do nowego życia, do bycia chrześcijaninem³.

Teologia koptyjska mówi, że sakrament chrztu został ustanowiony przez Chrystusa dwuetapowo. Pierwszy etap to chrzest Jezusa w Jordanie, kiedy to nastąpiło zstąpienie Ducha Świętego i namaszczenie Jezusa⁴. Drugim etapem był nakaz misyjny: „Idąc więc, czyńcie uczniami wszystkie narody, chrzcząc je w imię Ojca i Syna, i Ducha Świętego” (Mt 28, 19) i słowa „Kto uwierzy i zostanie ochrzczony, będzie zbawiony, a kto nie uwierzy, będzie potępiony” (Mk 16, 16).

Jezus otrzymał chrzest w wodzie – w rzece, dzieci również mają być chrzczone w wodzie. Zanurzając się w wodzie podczas przyjęcia tego sakramentu, zanurzamy się w śmierć i zmartwychwstanie Chrystusa. W Kościele koptyjskim sakramentu chrztu

² N. Bux, *Nie ma żartów z sakramentami*, Kraków 2016, s. 52.

³ T. Bunikowski, *Znaczenie wody w obrzędach liturgicznych*, w: J. M. Lipniak (red.) *Ekologia wyzwaniem dla teologii*, Wrocław 2016, s. 166.

⁴ Bishop Mettaous, *Sacramental Rites in the Coptic Orthodox Church*, Cairo 2002, s. 2.

dokonuje się przez zanurzenie w wodzie (tylko w szczególnych przypadkach można chrzczyć przez polanie wodą).

Tradycyjne baptysterium koptyjskie musi być odpowiednio duże, aby mogło pomieścić kapłana, osobę chrzczoną i rodziców. Na wschodniej ścianie powinna znajdować się duża ikona przedstawiająca scenę z chrztu Jezusa w Jordanie⁵. Woda używana do chrztu musi być czysta i odpowiednio przygotowana. Na początku liturgii kapłan poświęca ją i wlewa do niej olej zwany myronem (zostanie on omówiony w dalszej części artykułu), kadzielnicą okadza ją, czyta psalmy, fragment Ewangelii wg św. Jana mówiący o Jezusie i Nikodemie (J 3, 1-21), dolewa do wody olej katechumenów i trzykrotnie tchnie w nią⁶.

Dziecko zanurzane jest twarzą w kierunku wody trzykrotnie. To trzykrotne zanurzenie w wodzie jest upamiętnieniem śmierci i zmartwychwstania Chrystusa, który przez trzy dni przebywał w otchłani.

Olej

W Piśmie Świętym znajdujemy szereg zastosowań oliwy. Używano oliwy z oliwek, która miała różną jakość w zależności od sposobu produkcji. Najlepsza gatunkowo była oliwa tłoczona. Otrzymywano ją, rozgniatając oliwki: „Będziesz siał, lecz żąć nie będziesz; będziesz wyłaczał oliwę, lecz oliwą się nie namaścisz” (Mi 6, 15). Z wyciskanego miąższu powstawała oliwa gorszego gatunku. Oliwa uważana była za symbol życiodajnej siły, Bożego błogosławieństwa i obfitości, ponieważ zawiera nagromadzoną energię słoneczną.

Oliwa, co oczywiste, była stosowana podczas przygotowania posiłków, pieczenia chleba: „dzban mąki nie wyczerpał się i baryłka oliwy nie opróżniła się” (1 Krl 7, 16), „Już nie mam pieczywa – tylko garść mąki w dzbanie i trochę oliwy w baryłce” – tak mówiła kobieta z Sarepty. Oliwę najwyższego gatunku składano Bogu w ofierze: „Do pierwszego baranka dodasz dziesiątą część elfy najczystszej mąki, zaprawionej ćwiartką hinu wyciśniętej oliwy” (Wj 29, 40).

⁵ Tamże.

⁶ Tamże.

Oliwę stosowano do leczenia ran – miłosierny Samarytanin zalał nią ranę człowieka, którego napadli zbójcy (Łk 10, 30-37), do smarowania skórzanych tarcz: „Wstańcie książęta! Namaśćcie tarcze!” (Iz 21, 5), również do celów kosmetycznych po wymieszaniu z wonnościami: „o ileż lepsza jest miłość twoja od wina, a zapach olejków twych nad wszystkie balsamy!” (Pnp 4, 10). Oliwa była stosowana jako paliwo do lamp, a w przybytku musiała być to oliwa najlepszego gatunku: „Ty rozkażesz Izraelitom, aby przynosili do świecznika oliwę czystą, wyciśniętą z oliwek, celem nieustannego podtrzymywania światła lampy” (Wj 26, 20). Używało się jej też podczas namaszczenia chorych: „Choruje ktoś wśród was? Niech sprowadzi kapłanów Kościoła, by się modlili nad nim i namaścili go olejem w imię Pana” (Jk 5, 14). Namaszczano też przedmioty: „Wstawszy więc rano, wziął ów kamień, który podłożył sobie pod głowę, postawił go jako stelę i rozlał na jego wierzchu oliwę” (Rdz 28, 18), ale również nowo wybranych królów: „Samuel wziął wtedy naczynie z olejem i wylał na jego głowę...” (1 Sm 10, 1). Również prorocy namaszczani byli oliwą „Później namaścisz Jehu, syna Nimszego, na króla Izraela. A wreszcie Elizeusza, syna Szafata z Abel-Mechola, namaścisz na proroka po tobie” (1 Krl 19, 16). Oliwa to znak urodzajności i dobrobytu: „Aser błogosławiony wśród synów, niech będzie kochany przez braci, niech kąpie nogę w oliwie” (Pwt 33, 24)⁷

Namaszczenie olejem było szczególnym znakiem wybrania przez Boga. Namaszczony człowiek miał do zrealizowania pewne zadania, które mu Bóg wyznaczył. Najlepszym przykładem jest Jezus Chrystus, w którym zrealizowane były wszystkie zbawcze plany Boga. Chrystus czyli „namaszczony”, to On był oczekiwanym Mesjaszem⁸.

Namaszczenie olejem podczas chrztu świętego ma swoje źródła w walkach greckich zapaśników, którzy nasmarowani oliwą łatwo mogli wysliznąć się przeciwnikowi. Chrześcijaninowi namaszczenie olejem ułatwia wysliznięcie się z mocy szatana⁹

⁷ <https://biblia.wiara.pl/slownik/67ea4.Slownik-biblijny/slowo/OLIWA>

⁸ Z. Cieślak, K. P. Kowalik, D. Kwiatkowski, *Chrzest – nowe narodziny z wody i Ducha. Pismo Święte- liturgia-prawo kanoniczne*, Poznań 2014, s. 189.

⁹ T. Sinka, *Zarys liturgiki*, Gościkowo-Paradyż, 1988 s. 90.

W liturgii koptyjskiej podczas chrztu stosuje się trzy rodzaje olejów: apokalipsy, katechumenów oraz myron. Olej zwykły (apokalipsy) pochodzi z czystej oliwy z oliwek. Pomaga ochrzczoneму przyjąć Słowo Boże, zrozumieć Ewangelię i przyjąć wiarę. Olej Ghaliloun (katechumenów) to olej radości, który pomaga duszy cieszyć się Słowem Bożym, przyjąć wiarę i wejść do wspólnoty Kościoła. Myron to pieczęć Świętego Ducha. Dzięki niemu, po namaszczeniu ciała, narządów zmysłów, stawów i serca, cały człowiek staje się świątynią Ducha Świętego. Namaszczenie myronem jest jak pieczęć królewska, oznaczająca, że należy do Króla i Pana Jezusa Chrystusa. Jest obroną przed diabłem¹⁰.

Myron czyli olej krzyżma jest olejem królewskim, zajmuje pierwsze miejsce w hierarchii olejów. W Starym Testamencie Mojżesz otrzymał od Boga nakaz sporządzenia oleju do namaszczenia (maści) z cynamonu, trzciny, kasji, oliwy z oliwek (por. Wj 30, 23-25). Olej ten był wykorzystywany do namaszczenia królów, kapłanów, ołtarza i naczyń liturgicznych. W początkach Kościoła Apostołowie kontynuowali ową starotestamentalną praktykę. Za pomocą tego oleju zmieszanego z mirrą i aloesem Józef z Arymatei i Nikodem przygotowali ciało Pana Jezusa do pochowku (J 19, 38-42). W Kościele koptyjskim święci się olej w czasie specjalnej liturgii odprawianej w szósty piątek, szóstego tygodnia Wielkiego Postu. Ten dzień ma upamiętniać dzień, w którym, według Koptów, ochrzczeni byli uczniowie. Szósty dzień symbolizuje również stworzenie pierwszego człowieka, dzień wcielenia i śmierci Chrystusa¹¹.

Ortodoksyjny Kościół Koptyjski zna olej namaszczenia przedchrzcielnego, którego geneza sięga najprawdopodobniej dzieła Hipolita Rzymskiego pt.: *Tradycja Apostolska*, napisanego ok. 215 r. Ten dokument jest ważnym źródłem liturgicznym zachowanym w wersjach: łacińskiej, sahidyjskiej, bohairyckiej, arabskiej i etiopskiej. Omawiając chrzest, mówi o oleju dziękczynienia (nad nim biskup odmawia modlitwę dziękczynienia) i oleju egzorcyzmów

¹⁰ K. Halkowicz, *Sakrament Chrztu Świętego w teologii Ortodoksyjnego Kościoła Koptyjskiego* w: B. Ferdek, J.M. Lipniak (red.), „*Jeden jest Pan, jedna wiara, jeden chrzest*” (Ef 4,5) *Chrzest symbolem wiary*, Wrocław 2016, s. 214.

¹¹ O.H.E. Burmester, *A Coptic Tradition Concerning the Holy Myron (Chrism)*, „Publications de Institut d’Etudes Orientales de la Bibliothèque Patriarcale d’Alexandrie” 3 (1954), s. 52-58.

(nad nim biskup odmawia egzorcyzmy). Chrztu udziela prezbiter, natomiast naczynia z olejami trzymają diakoni. Po wyrzeczeniu się przez katechumena szatana, prezbiter namaszcza go olejem egzorcyzmu, mówiąc: „Niech odejdzie od ciebie wszelki zły duch” Olej egzorcyzmów nie jest w tym momencie błogosławiony, a jedynie egzorcyzmowany. Można jednak domniemywać, że do chrztu przynoszono olej pobłogosławiony już wcześniej i jedna jego część przeznaczano na olej dziękczynienia, a drugą na olej egzorcyzmu. Takie błogosławieństwo odbywało się w innym czasie, po modlitwie eucharystycznej. Olej ma przynieść umocnienie tym, którzy go smakują i uzdrowienie tym, którzy go stosują¹². Olej podczas chrztu ma wyrzucić diabła i jego demony wraz z ich magią i sprawić, że dziecko stanie się pomazańcem Chrystusa.

Przed chrztem kapłan namaszcza czoło dziecka mówiąc: „Namaszczam cię (imię dziecka) w imię Ojca i Syna, i Świętego Ducha. Mocą tego oleju jesteś (imię dziecka) w Kościele Boga, Jednym, Świętym, Powszechnym i Apostolskim” Przy namaszczeniu serca (klatki piersiowej), rąk i pleców mówi: „Ten olej niszczy siłę przeciwnika. Amen”

Oleju używa się też podczas udzielania sakramentu bierzmowania. Ten sakrament w Ortodoksyjnym Kościele Koptyjskim jest niejako dopełnieniem chrztu i udziela się go bezpośrednio po chrzcie. Ochrzczony jest namaszczany przez biskupa lub prezbitera trzydziestoma sześcioma znakami krzyża na stawach i narządach zmysłów, dzięki czemu Święty duch może w nim zamieszkać. Jego ciało i dusza stają się Świątynią Ducha Świętego. Przez to namaszczenie Bóg udziela ochrzczonemu łaski potwierdzenia i umocnienia, jak również darów Ducha Świętego¹³.

Namaszczenie zewnętrznych organów myronem oznacza namaszczenie wewnętrznej duszy i duchowych zmysłów mocą Boga, żeby walczyć ze złem i jego mocą. Myron to najpotężniejsza broń przeciw szatanowi i najlepsza ochrona przed grzechem i pokusami. Apostołowie udzielali sakramentu bierzmowania po

¹² K. Lijka, *Utracone walory oleju katechumenów?*, „Liturgia Sacra” 18 (2012), nr 1, s. 51-70.

¹³ Bishop Mettaous, *Sacramental Rites In the Coptic Orthodox Church*, Cairo 2002, 2; zob. Archbishop Basilios, *Confirmation*, w: A.S. Attya (red.), *The Coptic Encyclopedia*, t. II, New York 1991, 585-586.

chrzcie przez nałożenie rąk: „Wtedy więc kładli [Apostołowie] na nich ręce, a oni otrzymywali Ducha Świętego” (Dz 8, 17).

Encyklopedia koptyjska powołuje się na dzieło Tertuliana z przełomu II i III w. po Chr. *O chrzcie*, tłumacząc obrzędy pochrzcielne. Tertulian w odniesieniu do chrztu świętego w Kościele kartagińskim: „W wodzie jednak nie otrzymujemy Ducha Świętego, lecz pod kierunkiem anioła w wodzie oczyszczeni przygotowujemy się na Ducha Świętego”¹⁴. Natomiast zaraz po wyjściu z kąpieli chrzcielnej namaszcza się świętym namaszczeniem (*benedictam uncionem*). Czyni się to starotestamentalnym zwyczajem, według którego zwykło się namaszczać kapłanów olejem z rogu. Tak właśnie Mojżesz namaścił Aarona (Wj 30, 30; Kpł 8, 8), stąd też nazwano go pomazańcem od krzyżma, które tłumaczy się namaszczeniem. To właśnie namaszczenie nadało imię Panu. Chrystus otrzymał namaszczenie w sposób duchowy, gdyż namaścił Go Bóg ojciec Duchem Świętym¹⁵.

Teologia Kościoła koptyjskiego stwierdza za Tertulianem, że „ciało obmywamy, aby duszę oczyścić, ciało namaszczaamy, aby dusze poświęcić, ciało znaczymy krzyżmem (myronem), aby duszy bronić, ciało nałożeniem ręki zaciemniamy, by duszę oświecić duchem, ciało odżywia się Ciałem i Krwią Chrystusa, by dusza z Boga moc otrzymała”¹⁶.

Kościół koptyjski uważa, że pierwszy myron zrobili Apostołowie z pachnących olejków, i ziół, jakimi namaszczone było ciało Jezusa, dodanych do czystej oliwy z oliwek. Nad tą miksturą modlili się w Wieczerniku. Namaszczenie nim było alternatywą dla nałożenia rąk przez Apostołów, bo nie mogli dotrzeć do każdego nowo ochrzczonego. Biskupi otrzymali nakaz robienia na nowo myronu, jeżeli się kończył, przez połączenie oryginalnego oleju z nowym.

Myron składa się z około trzydziestu rodzajów ziół i pachnidła: mirry, aloesu, kadzidła, cynamonu, kasji, pachnącej trzciny, ostu, balsamu, ambry, piżma i innych. Dodaje się je do czystej

¹⁴ Tertulian, *O chrzcie*, w: J. Słomka (oprac.), *Chrzest i pokuta w Kościele pierwotnym. Antologia tekstów I-III w.*, Kraków 2004, s. 161.

¹⁵ Zob. K. Halkowicz, *Pneumatologiczno-rekoncyliacyjny wymiar sakramentu bierzmowania*. w: *Studia Oecumenica* 16 (2016) s. 189.

¹⁶ Tertulian, *De baptismo*, CV 20,206, EP 304.

oliwy z oliwek, podgrzewa cztery razy na wolnym ogniu, filtruje i wlewa do dużego pojemnika i poświęca w czasie liturgii. Następnie dodaje się stary zaczyn do świeżo zrobionego myronu odmawiając przy tym modlitwy¹⁷

Podczas bierzmowania kapłan namaszcza kciukiem zamoczo-
nym w myronie w pierwszym etapie osiem miejsc: szczyt głowy,
nozdrza, usta, prawe ucho, prawe oko, lewe oko i na końcu lewe
ucho. Każde z tych namaszczeń ma piękne wytłumaczenie w teo-
logii koptyjskiej¹⁸. W drugim etapie namaszczone zostają: serce
(klatkę piersiową), pępek, górną, a potem dolną część pleców.
Następnie szafarz sakramentu namaszcza myronem staw prawego
ramienia, prawą pachę, prawy staw łokciowy, wewnętrzną część
stawu łokciowego, prawy nadgarstek i jego spód. W następnym
etapie namaszczone zostaje sześć stawów nóg. W liturgii kop-
tyjskiej istotne jest namaszczenie najpierw prawej strony ciała
z uwagi na jej pierwszeństwo, to ona posiada większą moc¹⁹

Namaszczenie olejem podczas bierzmowania ma chronić
przed działaniem szatana, dlatego szafarz musi bardzo dokładnie
dokonywać tego namaszczenia, żeby złe moce przez żadną część
ciała nie mogły dostać się do wnętrza człowieka.

W liturgii koptyjskiej oleju używa się również podczas udzie-
lania sakramentu chorych.

Sakrament chorych nazywany jest sakramentem lamp, bo
pierwsi chrześcijanie wlewali olej do lampy, z której wisiało sie-
dem innych lamp. Każda lampa była zapalana na początku każdej
modlitwy. Ten zwyczaj nadal istnieje, jednakże siedem lamp za-
stąpiono siedmioma knotami zrobionymi z bawełnianego włókna.
Są one kładzione na talerzu z oliwą. Liczba siedem symbolizuje
siedem duchów Bożych, o których jest mowa w Apokalipsie (Ap
3,1). Duch Boży mieszka i uświęca oliwę w celu uzdrowienia
chorych namaszczonej nią. Zaleca się, żeby knoty były układa-
ne w znak krzyża na talerzu z oliwą.

Po spowiedzi i modlitwach kapłan odmawia błogosławień-
stwo i namaszcza chorego olejem czyniąc znak krzyża na czole

¹⁷ Bishop Mettaous, *Sacramental rites*, 4.

¹⁸ K. Halkowicz, *Pneumatologiczno – rekonyliacyjny...*, s. 192.

¹⁹ Tamże.

(głowa to centrum myśli i zmysłów), na klatce piersiowej (tutaj jest serce – źródło życia) i ręce (nimi pracujemy i używamy ich w życiu).

Po udzieleniu sakramentu chorych kapłan musi mocno wycisnąć olej z siedmiu knotów, a potem knoty muszą być spalone, żeby przypadkiem nie zostały zdeptane. Potem przelewa resztę oleju z naczynia do butelki, która będzie przechowywana, a naczynie po oleju wyciera się bawełnianą chusteczką, którą później również się pali razem z knotami.

Kapłan może wziąć pozostały olej i umieścić odrobinę w naczyniu dla chorego żeby go namaszczać przez siedem dni. Siedem to liczba idealna i trzeba siedem raz nakładać choremu olej, okazując jego wiarę w skuteczność sakramentu chorych oraz troskę i posłuszeństwo wspólnocie Kościoła. Ten obrzęd jest skuteczny i pomaga dzięki mocy Ducha Świętego.

Chory musi dążyć do tego, by być namaszczonym olejem przez siedem kolejnych dni, wierząc w moc Boga i moc modlitwy. Ta wytrwałość pokazuje jego wiarę w skuteczność sakramentu i posłuszeństwo obrządkom Kościoła. Wiara i posłuszeństwo są istotne do uzdrowienia. Jak chory jest wytrwały biorąc lekarstwa systematycznie, tak musi być też sumienny w namaszczeniu olejem.

Czasami wierzący trzymają w domach specjalną buteleczkę z olejem używanym podczas sakramentu chorych jako kontynuację błogosławieństwa dla ich domu. Przechowuje się ją w bezpiecznym miejscu, żeby nie został rozlany, a tylko używany w razie potrzeby.

Chleb

Chleb to kolejny element naturalny w liturgii. Powstaje z płodów ziemi i pracy rąk ludzkich. Chleb jest podstawowym pokarmem człowieka, o który modlimy się w Modlitwie Pańskiej. Dzielenie się nim jest oznaką gościnności. To właśnie chleb polecił Abraham upiec Sarze, kiedy przyszedł do niego Pan (Rdz 18, 1-8). W chlebie widziano symbol przyjaźni z Bogiem, dobroci Boga, a spożywanie z innymi chleba było aktem wewnętrznej komunii i przymierza²⁰.

²⁰ B. Nadolski, *Liturgika. Tom czwarty. Eucharystia*. Poznań 2011, s. 12.

Żydzi używali różnych chlebów w zależności od święta. Podczas Paschy spożywano chleb niekwaszony pszenney – praśny (Wj 34, 18), w Święto Przaśników wypiekano nowy chleb praśny, w Święto Pięćdziesiątnicy chleb zwykły kwaszony jako znak powrotu do zwykłego czasu po żniwach²¹.

Chleb i wino to dwa widzialne elementy, dzięki którym sakrament Eucharystii może zaistnieć.

Chleb eucharystyczny w liturgii koptyjskiej to placki o średnicy dziesięciu centymetrów i grubości ok. 3 cm, pieczone na zakwasie przez kapłana lub upoważnioną przez niego osobę np. diakona. Chleb musi być wypiekany rano tego samego dnia, kiedy będzie użyty. Pieczenie odbywa się w specjalnym pomieszczeniu niedaleko świątyni zwanym Betlejem. Do wyrobu chleba nie używa się soli, ponieważ to Chrystus jest solą ziemi. Gotowe placki – chlebki stemplowane są dwunastoma znakami krzyża (na pamiątkę dwunastu Apostołów), a cztery środkowe krzyżyki, tworzące większy krzyż mają symbolizować Chrystusa. Cały placek okala napis: „Święty Boże! Święty Mocny! Święty a Nieśmiertelny!”²².

Ważne jest, aby przed pieczeniem zrobić w chlebie również pięć otworów, które symbolizują pięć ran cierpiącego na krzyżu Chrystusa: od gwoździ, korony ciemnowej i włóczni.

Zgodnie z zarządzeniem Kościoła koptyjskiego do wypieku chleba eucharystycznego może być użyta tylko mąka pszenna. Tak ustalili uczniowie Pana powołując się na Jego słowa, w których porównał siebie do ziarna pszenicy: „Jeśli ziarno pszenicy, wpadłszy w ziemię, nie obumrze, zostanie samo jedno, ale jeśli obumrze, przynosi plon obfity (J 12, 24).

Święty Paweł przypomina o ustanowieniu Eucharystii przez Jezusa (1 Kor 11, 23), kiedy to Jezus wziął chleb, błogosławił, łamał i dzielił się z uczniami. Po Zmartwychwstaniu uczniowie głoszą naukę Chrystusa i często spotykają się na „łamaniu chleba” czyli sprawują Eucharystię.

W teologii koptyjskiej istotne jest, że Jezus ustanowił Eucharystię w Wielki Czwartek przed Paschą, podczas której spożywano praśny chleb (niekwaszony). Jezus podczas Ostatniej Wie-

²¹ Tamże, s. 12.

²² Burmester, O.H.E. *The Egyptin Or Coptic Church*, Cairo, 1997.

czyrzy błogosławił i dzielił chleb na zakwasie i dlatego podczas Eucharystii stosuje się właśnie taki chleb.

Przez cały czas, kiedy chleb jest wypiekany przez diakonów, czytają oni psalmy jako znak szacunku dla chleba, który stanie się Ciałem Pana Jezusa²³.

Wino

Już w starożytności uważano wino za napój niezbędny do życia. Podczas ucht używano kielicha z winem, nad którym odmawiano specjalna modlitwę. Również na Ostatniej Wieczerzy wina nie mogło zabraknąć.

Wino było znakiem obfitości, używano go również jako lekarstwa (oprócz oliwy Samarytanin użył też wina do zalania rany poszkodowanemu wędrowcy – Łk 10, 34). Izrael jest nazywany „winnicą Pana” i „wybraną winnicą”: „Otóż winnicą Pana jest dom Izraela, a ludzie z Judy szczepem jego wybranym” (Iz 5, 7). Wino symbolizowało radość, szczęście, powodzenie. Jezus nazwał siebie „szczepem winnym”, co oznacza zjednoczenie wierzących w Niego, udział w Jego Bóstwie.

Wino, podobnie jak chleb, to owoc ziemi i pracy ludzkiej. To druga, obok chleba, niezbędna materia podczas sakramentu Eucharystii, która przeistacza się w Krew Chrystusa: „Kto spożywa moje Ciało i Krew moją pije, ma życie wieczne i Ja go wskreszę w dniu ostatecznym” (J 6, 54).

W Kościele koptyjskim podczas Mszy Świętej używa się wina eucharystycznego zwanego *abarkah*, co oznacza „nowe wino”. Jest ono przygotowywane z suszonych winogron lub rodzynek, które po umyciu wodą są umieszczane w glinianym naczyniu i zalewane wodą. Po trzech dniach rodzynek wyciąga się i ręcznie wyciska (nie wolno ich deptać), a powstały w ten sposób sok wlewa do naczyń. Nie zapełnia się naczyń do pełna, bo będzie on fermentował. Po czterdziestu dniach wina można używać podczas Eucharystii. Czasami odrobinę z dawnego naparu dodaje się do każdej butelki nowego wina. Postępuje się tak, gdy używa się do produkcji wina świeżych winogron zamiast rodzynek²⁴.

²³ Tadrus Ya'qub Malati, *Christ In the Eucharist*, tom. 5, s. 304-306, tom 7, s. 657, Alexandria 1973.

²⁴ Drower, E. S. *Water into Wine*, p. 64. London, 1956.

Zakończenie

Ortodoksyjny Kościół Koptyjski posługuje się w sprawowanej liturgii sakramentalnej znakami, symbolami i elementami zaczerpniętymi ze świata przyrody. Chrześcijanie z Egiptu przejęli te znaki i poszerzyli ich znaczenie. Stały się one narzędziami chwaleń Boga. Ich obecność podczas liturgii sprawia, że zgromadzony na liturgii lud sprawuje swoją kapłańską funkcję w stosunku do stworzenia. Całe stworzenie uczestniczy w liturgii. Nie tylko to co duchowe, ale także to co materialne.

Nota o Autorze – Katarzyna Halkowicz, urodzona w 1976 roku w Świdnicy, doktor teologii dogmatycznej Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu, magister ekonomii Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, członek zarządu Dolnośląskiego Instytutu Dialogu i Tolerancji, odznaczona papieskim złotym Medalem Pielgrzyma za zasługi dla Ziemi Świętej oraz medalem św. Stanisława za zasługi dla Diecezji Świdnickiej. Katechetka w Szkole Podstawowej w Witoszowie Dolnym. Prowadzi badania naukowe nad teologią Ortodoksyjnego Kościoła Koptyjskiego.

Bibliografia

- Archbishop Basilios, *Confirmation*, w: A.S. Attya (red.), *The Coptic Encyclopedia*, t. II, New York 1991, 585-586.
- Bishop Mettaous, *Sacramental Rites in the Coptic Orthodox Church*, Cairo 2002.
- Bunikowski T., *Znaczenie wody w obrzędach liturgicznych*, w: J. M. Lipniak (red.) *Ekologia wyzwaniem dla teologii*, Wrocław 2016, s. 166-
- Burmester O.H.E., *A Coptic Tradition Concerning the Holy Myron (Chrism)*, „Publications de Institut d'Etudes Orientales de la Bibliothèque Patriarcale d'Alexandrie” 3 (1954), s. 52-58
- Burmester, O.H.E. *The Egyptin Or Coptic Church*, Cairo, 1997.
- Bux N., *Nie ma żartów z sakramentami*, Kraków 2016.
- Cieślak Z., Kowalik K. P., Kwiatkowski D., *Chrzest – nowe narodziny z wody i Ducha. Pismo Święte- liturgia-prawo kanoniczne*, Poznań 2014.
- Drower, E. S. *Water into Wine*, p. 64. London, 1956.
- Halkowicz K., *Pneumatologiczno-rekoncyliacyjny wymiar sakramentu bierzmowania*. w: *Studia Oecumenica* 16 (2016) s. 187–199.
- Halkowicz K., *Sakrament Chrztu Świętego w teologii Ortodoksyjnego Kościoła Koptyjskiego* w : B. Ferdek, J.M. Lipniak (red.), „*Jeden jest Pan, jedna wiara, jeden chrzest*” (Ef 4,5) *Chrzest symbolem wiary* , Wrocław 2016, s. 211-226.
- Lijka K., *Utracone walory oleju katechumenów?*, „*Liturgia Sacra*” 18 (2012), nr 1, s. 51-70.
- Malati T.Y. , *Christ In the Eucharist*, tom. 5-7, Alexandria 1973.
- Nadolski B., *Liturgika. Eucharystia*, t. IV, Poznań 2011.
- Nadolski B., *Liturgika. Liturgika sakramentalna*, t. I, Poznań 2014.
- Sinka T., *Zarys liturgiki*, Gościkowo-Paradyż, 1988.
- Tertulian, *De baptismo*, CV 20,206, EP 304
- Tertulian, *O chrzcie* , w: J. Słomka (oprac.), *Chrzest i pokuta w Kościele pierwotnym. Antologia tekstów I-III w.*, Kraków 2004, s. 161.